

ІСТОРІЯ

УДК 32(477)-057.341“2014/2019”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-1-1>**Володимир АНІСІМОВ,***orcid.org/0009-0004-5305-195X*

аспірант кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) *avolodimir118@gmail.com*

ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА ПЕТРА ПОРОШЕНКА 2014–2019

*Метою дослідження є аналіз історичної політики п'ятого президента України – Петра Порошенка. Хоча Україна і є парламентсько-президентською республікою, президент завжди відіграв важливу роль в українській політиці. Його вплив на історичну політику дуже важливий. Петро Порошенко прийшов до влади внаслідок Євромайдану, і перед ним постала низка важливих завдань, спрямованих на реформування українського суспільства. Водночас він опинився перед важливими зовнішніми викликами: агресією Російської Федерації, євроатлантичною інтеграцією. Усі ці фактори впливали на вибраний ним курс проведення історичної політики. **Науковою новизною** цієї статті є дослідження історичної політики Петра Порошенка шляхом аналізу нормативно-правових актів. Протягом свого президентства ним було видано 63 укази, які стосуються різних історичних подій: документи, що регулювали відзначення річниць видатних подій; встановлювали нові свята; затверджували нагороди; опосередковано впливали на пам'ять народу. Пік історичної політики припадає на 2014–2016 роки. З 2017 року президента все більше стає цікавити передвиборча кампанія. **Методологія наукової статті** становить комплекс загальнонаукових методів і принципів об'єктивності та історизму. **Висновки дослідження.** Президент України протягом 2014–2019 років проводив суперечливу історичну політику, яка складалася з елементів, які нерідко самі себе заперечували. Головний вектор спрямовувався на європейську інтеграцію. Україна повинна була знайти у великому наднаціональному проєкті місце і проводити відповідну політику. Інша складова історичної політики – творення національної держави. Україна після розпаду Радянського Союзу почала шукати нові ідеї для осмислення себе в цьому світі. Відбулося певне повернення до національного нарративу, який сформувався в кінці XIX – першій половині XX століття. Ці дві складові на практиці дуже важко сумістити. Разом з тим в суспільстві існує велика кількість людей, яка не поділяє національний нарратив, який сформувався в кінці XIX – на початку XX століття. Третьою складовою є боротьба з Росією, що в часи президентства Порошенка проводилася у формі декомунізації.*

Ключові слова: Петро Порошенко, історична політика, президент, указ.

Volodymyr ANISIMOV,*orcid.org/0009-0004-5305-195X*

Graduate Student at the Department of World History and Religious Studies

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) *avolodimir118@gmail.com*

HISTORICAL POLICY OF PETRO POROSHENKO 2014–2019

*The purpose of the study is to analyze the historical policy of the fifth President of Ukraine – Petro Poroshenko. Although Ukraine is a parliamentary-presidential republic, the president has always played an important role in Ukrainian politics. Its impact on historical policy is very important. Petro Poroshenko came to power as a result of the Euromaidan, and a number of important tasks aimed at reforming Ukrainian society have faced him. At the same time, he was facing important external challenges: aggression of the Russian Federation, Euro-Atlantic integration. All these factors influenced the course of historical policy. **The scientific novelty** of this article is the study of Petro Poroshenko's historical policy through the analysis of normative legal acts. During his presidency, he issued 63 decrees concerning various historical events: documents governing the celebration of outstanding events; new holidays were established; approved awards; They indirectly influenced the memory of the people. The peak of historical policy is 2014–2016. Since 2017, the President has become more and more interested in the election campaign. **The methodology** of the scientific article is a complex of general scientific methods and principles of objectivity and historicism. **Conclusions of the study.** During 2014–2019, the President of Ukraine pursued a controversial historical policy, which consisted of elements that often denied themselves. The main vector was aimed at European integration. Ukraine had to find a place in a large supranational project and pursue appropriate policies. Another component of historical policy is the creation of a nation state. After the collapse of the Soviet Union, Ukraine has begun to look for new ideas to comprehend itself in this world.*

There was some return to the national narrative, which was formed in the late XIX – first half of the XX century. These two components in practice are very difficult to combine. However, there are a large number of people in society who does not share a national narrative, which was formed in the late XIX – early XX centuries. The third component is the fight against Russia, which was carried out in the form of decommunization during Poroshenko's presidency.

Key words: *Petro Poroshenko, historical policy, president, decree.*

Постановка проблеми. Петро Олексійович Порошенко – п'ятий президент України, що прийшов до влади внаслідок Євромайдану та революції Гідності, під час яких було скинуто попередню владу. Це відбулося на хвилі агресії Російської Федерації, коли був анексований Крим, а на частині Донецької та Луганської областей відбулися псевдореферендуми, які проголосили незалежність цих територій. Згадані події вплинули на історичну політику, яку проводив Петро Порошенко.

Він у значній мірі успадкував модель історичної політики, яку проводив Віктор Ющенко. **Мета статті** – дослідити історичну політику Петра Порошенка, вказати її характерні риси. Джерельною базою дослідження будуть прийняті ним укази.

Аналіз останніх досліджень. Роль президентів у проведенні історичної політики залишається недостатньо розробленою темою в історіографії. Є ґрунтовне дослідження Олександра Гриценка, присвячене історичній політиці Леоніда Кучми, Віктора Ющенко та Віктора Януковича (Гриценко, 2017). Окремі згадки про президентство Петра Порошенка є в праці Алли Киридон (Киридон, 2016).

Особливо варто виділити дослідження Георгія Касьянова, у якому він здійснив порівняння п'яти президентів України (Касьянов, 2018). Однак праця Гриценка не торкається тематики президентства Порошенка, а дослідження Касьянова та Киридон характеризують цей період дуже фрагментарно.

Виклад матеріалу. Після перемоги революції Гідності та повалення президента Віктора Януковича владу в країні, яку очолив Голова Верховної Ради, взяв парламент. На деякий момент держава опинилася в стані ідеологічної та політичної розбалансованості, якою змогла скористатися Росія.

Збройні війська Російської Федерації швидко зайняли територію півострова Криму, і там був проведений псевдореферендум, який включив цю територію до складу Росії. На території півдня та сходу України спалахували протести проти нової революційної влади в Києві. Їх активно почала підтримувати Росія. На території Донецької та Луганської областей російській владі вдалося досягти аналогічних псевдореферендумів.

У схожих умовах в Україні були проведені президентські вибори, переможцем з яких вийшов 49-річний бізнесмен Петро Порошенко. Утвердившись при владі, він зіткнувся з великою

кількістю проблем. Однією з основних був ідеологічний вакуум, який утворився після падіння президента Віктора Януковича. Цей вакуум доводилося долати, проводячи історичну політику.

Перш за все, результати революції Гідності показали, що Україна поступово дрейфує в Європу. З огляду на це, президент Порошенко взяв курс на євроінтеграцію історичної політики. Головною метою було показати, що Україна є «споконвічною частиною Європи», і її прагнення до Європейського Союзу репрезентується як повернення до «родини європейських народів».

Окрім того, ще однією рисою його історичної політики є розбудова національної держави та формування національної ідентичності. Період президентства Віктора Януковича характеризувався поверненням до радянськості та дружніх стосунків з Росією. Відповідно історична політика, яку згодом повністю переглянув Петро Порошенко, була спрямована на ідеалізацію радянського минулого, особливо на формування міфу «Великої Вітчизняної війни».

Будь-яка національна ідентичність формується в протиставленні політичному-іншому. У випадку історичної політики президента Порошенка таким іншим виявилася Росія, а також інші її реінкарнації державності: Московське царство, Російська імперія, Радянський Союз. Принаймні таким був офіційний погляд. Свою роль відіграло вторгнення російської армії в Україну та захоплення її територій. Це підсилювало антиросійську складову в історичній політиці. У часи президентства Порошенка ця складова виражалася в політиці декомунізації.

Якщо все це підсумувати, то можна порівняти президентство Петра Порошенка з Віктором Ющенком. У них були дуже схожі історичні програми. Обидва президенти прийшли до влади на хвилі революцій. Обидва – використовували проєвропейську риторіку. Обидва – будували національну державу. Різниця між ними полягала в тому, що за президентства Ющенко не було відкритої війни та втрати територій. І відповідно політика була менш радикальною, пробувала шукати компроміси зі своїм імперським минулим.

Президент України здійснює історичну політику шляхом видання указів і розпоряджень. Вони мають розпорядчий характер. Президент визна-

чає комплекс суспільних практик, що показують ставлення сучасників до минулого. Всього за період президенства ним було видано 63 укази та 0 розпоряджень, присвячених історичній політиці України (Підраховані укази).

Таблиця 1

**Укази президента,
що регулювали історичну політику**

Укази, що встановлюють відзначення річниць історичних подій	40
Укази, присвячені відзначенню ювілеїв видатних діячів та вшануванню їхньої пам'яті	6
Укази, що встановлюють свята та пам'ятні дні	4
Укази, які безпосередньо не зачіпають історичну політику, а діють опосередковано на неї	5
Укази, що встановлюють нагороди	8

Левову частку президентських указів присвячено відзначенню річниць історичних подій. Найбільше указів припадає на вшанування подій новітньої історії: прийняття конституції, річниця незалежності, роковини Голодомору, події Української революції 1917–1920 рр., Євромайдану, Чорнобильської трагедії, Великого терору, Другої світової війни. Не оминув президент і подій давньої історії: у 2016 році на державному рівні було відзначено день Хрещення Русі, а в 2017 році святкували 500 років реформації в Україні. Було випущено 7 пам'ятних медалей, присвячених цим історичним подіям.

Також Петро Порошенко випускав укази, присвячені вшануванню окремих історичних постатей: композитора та священника Михайла Вербицького, історика та політика Михайла Грушевського, князя Київського Володимира Великого, письменника та політика Івана Франка, дисидента та журналіста В'ячеслава Чорновола, кошового отамана Петра Калнишевського. Як видно, серед постатей не було ні одного діяча, пов'язаного з радянським чи імперським минулим.

Указами президента було встановлено 4 святкових дні – День захисника України, День Гідності та Свободи, було відновлено День Соборності, День пам'яті та примирення. Окрім того, він видав 5 указів, присвячених стратегії національно-патріотичного виховання та зміцнення національної єдності. У них вагому роль відіграє історія, яка репрезентується вчителькою життя, скарбницею мудрості.

Після приходу до влади президент Порошенко задекларував себе прихильником політики декомунізації, яка почалася шляхом революції знизу ще за часів Євромайдану, коли активісти почали

демонтувати пам'ятники, що вшановували засновника СРСР, – Володимира Леніна.

Політика декомунізації була спрямована, з одного боку, на боротьбу з Росією, а, з іншого боку, політичні діячі намагалися зробити з неї опудало. Такого собі донкіхотського вітряка, з яким легко боротися, але водночас це марна справа, оскільки вони борються тільки з зовнішніми проявами «комунізму», задля підняття своїх політичних рейтингів, так як займатися справжньою декомунізацією не вміють чи не хочуть.

Окрім того, було встановлено День Гідності та Свободи, який був утверджений з метою «віддання належної шани патріотизму й мужності громадян, які восени 2004 року та у листопаді 2013 року – лютому 2014 року постали на захист демократичних цінностей, прав і свобод людини і громадянина, національних інтересів нашої держави та її європейського вибору» (Указ президента України № 872, 2014).

Окрім того, було трансформоване свято Соборності. Воно було присвячене відзначенню «Акта злуки Української Народної Республіки та Західно-української Народної Республіки» (Указ президента України № 871, 2014), що відбулася в 1919 році. Саме свято було засноване в 1999 році. Однак в 2011 році президент Віктор Янукович, скасувавши день Свободи, об'єднав його з Днем Соборності. Петро Порошенко знову їх розмежував.

У 2014 році були закладені характерні риси історичної політики, яку проводитиме президент. Тут проглядаються політика декомунізації, європеїзації історичної пам'яті та розбудова національної держави.

У 2015 році президентом було видано двічі більше указів – 20. Це пов'язано з тим, що він уже освоївся в кріслі голови держави. Відбулося посилення декомунізаційної діяльності й загострення ідеологічного та військово-політичного протистояння з Російською Федерацією. Центральним питанням у ставленні до свого минулого була Друга світова війна.

У квітні 2015 році він видав указ, який засвідчив відмову від терміну «визволення України від фашистських загарбників у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» (Указ президента України № 829, 2014). На її зміну прийшла «перемога над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945 роках» (Указ президента України № 249, 2015).

У своєму указі від 18 листопада 2015 року він вилучив з назв військових частин радянські атрибути, головним чином, назви орденів. Наприклад, «128 окрема гвардійська гірсько-піхотна Туркестансько-Закарпатська двічі ордена Червоного Пра-

пора бригада» була перейменована на «128 окрему гвардійсько гірсько-піхотну Закарпатську бригаду» (Указ президента України № 646, 2015).

Окрім того, з метою примирити ветеранів Української повстанської армії та Червоної армії, а також їх нащадків у 2015 році було встановлено День пам'яті та примирення, дату якого поставили 8 травня, не скасовуючи День перемоги 9 травня. Схожі рішення, пов'язані з пам'яттю про Другу світову війну, розкололи суспільство.

Це можна побачити на прикладі відношення населення до цих двох пам'ятних днів. У 2021 році Фонд «Демократичні ініціативи» та аналітичний центр імені Олександра Разумкова провели соціологічне опитування, яке показало, що 31 % українців хотіли відзначати 9 травня; 9 % – підтримали ідею відзначати 8 травня; 41 % – висловився за обидві дати (10). Найбільш прихильно до нововведень поставилися західні області України, а найменш прихильними виявилися східні та південні (Опитування, 2021).

Окрім Другої світової війни, президент України звертається до інших тем, пов'язаних з ідеологічною боротьбою проти Росії. Цікавою подією було відзначення століття битви під горою Маківка. Під час Першої світової війни Українські Січові Стрільці перемогли російські війська.

Головним посилом відзначення цієї річниці було «відновлення національної пам'яті, поширення об'єктивної інформації про діяльність національних військових формувань, сприяння дальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві, військово-патріотичного виховання молоді» (Указ президента України № 228, 2015).

Однак святкуванням цієї події також хотіли показати «споконвічний конфлікт» між росіянами та українцями. Ідеологічно цей указ продовжував історичну політику за часів Віктора Ющенка. Тоді ним було прийняте рішення відзначити «перемогу українців над росіянами під Конотопом 1659 року» та «Батуринську трагедію 1708 року» (Касьянов, 2014: 118).

Активізувалася боротьба за спадщину Русі. Київський князь Володимир Великий був названий «творцем середньовічної європейської держави Русі-України» (Указ Президента України № 107, 2015), що згодом призвело до фіксування назви «Русь-Україна» в шкільних підручниках з історії, замість «Київської Русі». Підкреслена його роль у становленні «українського суспільства як невід'ємної частини європейської цивілізації» (Указ Президента України № 107, 2015).

З 2016 року починає спадати хвиля історичних указів. Це пов'язано з тим, що президент займається іншими державними справами, зокрема проведен-

ням політичних та економічних реформ, які так і не будуть до кінця проведені. Згодом він взагалі буде зайнятий передвиборчою кампанією. Всього за 2016 рік було видано 13 указів, у 2017 році – 11, у 2018 році – 6, у 2019 році – 3. Вони переважно зосереджуються на відзначенні річниць Голодомору, хрещення Русі, дня Гідності та Свободи, прийняття Конституції, Дня Незалежності.

Прийнято указ, «метою якого було сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства» (Указ Президента України № 534, 2016). Відповідно він спонукав Кабінет міністрів до «забезпечення підтримки, у тому числі шляхом надання грантів, проведенню наукових досліджень, реалізації науково-популярних, інформаційних та інших проектів, спрямованих на відновлення і збереження історичної пам'яті Українського народу, зміцнення національної єдності, консолідацію українського суспільства» (Указ Президента України № 534, 2016).

Схожі президентські акти про національно-патріотичне виховання також впливають на історичну політику і визначають розрив з радянським та імперським минулим. Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості здійснюються на прикладах діячів з національного історичного пантеону. Радянські чи імперські діячі відкидаються як приклади для наслідування (Указ Президента України № 286, 2019).

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що в 2014–2019 роках президент України проводив політику спрямовану на:

1. Євроінтеграцію історичної політики. Це проявлялося у зображенні України невід'ємною складовою частиною європейського суспільства. Часткове прийняття європейського погляду на Другу світову війну, святкування дня Реформації в Україні, зображення окремих історичних подій в європейському контексті.

2. Творення національної держави. Це проявлялося в поверненні до національного нарративу, який був забутий або заборонений в імперські часи.

3. Боротьбу з Росією. На той момент це проводилося у формі декомунізації. Хоча в указах всіляко підкреслювалося, що боротьба здійснюється проти тоталітарного комуністичного режиму, однак неодноразово президент оголошував: «Наш курс – геть від Москви» (сайт UKRINFORM, 2018).

Історична політика президента Порошенка несла також свої суперечності. Значна частина суспільства, яка мала прорадянські чи російсько-імперські погляди, її не сприйняла. Окрім того, вступили в суперечку прагнення збудувати національну державу та інтегруватися в Європу.

Європейський Союз пробує будувати наднаціональний проєкт державності. Президент Порошенко будував національний проєкт, який включав в себе не тільки нейтральних історичних постатей для європейців, а також представників ультраправого спрямування – Українську військову організацію та Організацію українських націоналістів, що, зі свого боку, не влаштовує Європейський Союз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994 – 2014): підгрунття, послання, результати. Київ: «К.І.С», 2017. 1136 с.
2. Киридон А. Гетеротопії пам'яті. Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
3. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ: Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
4. Підраховані укази президента. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/decrees?s-num=&contain-rule=contains&s-text=&date-from=01-03-2014&date-to=31-07-2019&order=desc&>.
5. Указ президента України № 872/2014. Про День Гідності та Свободи. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8722014-18001>.
6. Указ президента України № 871/2014. Про День Соборності України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8712014-18000>.
7. Указ президента України № 829/2014. Про встановлення відзнаки Президента України — медалі «70 років визволення України від фашистських загарбників». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8292014-17898>.
8. Указ президента України № 249/2015. Про встановлення відзнаки Президента України — ювілейної медалі «70 років Перемоги над нацизмом». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2492015-18964>.
9. Указ президента України № 646/2015. Про внесення змін до Указу Президента України від 30 жовтня 2000 року № 1173. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6462015-19568>.
10. Опитування: 41% громадян вважає, що Україна має відзначати і День пам'яті, і День перемоги. URL: <https://web.archive.org/web/20210507232436/https://www.radiosvoboda.org/a/news-den-peremohy/31242658.html>.
11. Указ президента України № 228/2015. Про заходи з відзначення діяльності Українських Січових Стрільців та 100-річчя їх перемоги на горі Маківка. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2282015-18870>.
12. Указ Президента України № 107/2015. Про вшанування пам'яті князя Київського Володимира Великого – творця середньовічної європейської держави Русь-України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1072015-18557>.
13. Указ Президента України № 534/2016. Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5342016-20814>.
14. Указ Президента України № 286/2019. Про Стратегію національно-патріотичного виховання. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>.
15. Наш курс – до Європи, геть від Москви – Порошенко. UKRINFORM. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2587055-nas-kurs-do-evropi-get-vid-moskvi-porosenko.html>.

REFERENCES

1. Hrytsenko O. A. (2017) Prezydenty i pamiat. Polityka pamiaty prezidentiv Ukrainy (1994–2014): pidgruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty. [Presidents and memory. The policy of memory of the presidents of Ukraine (1994 – 2014): background, messages, results]. Kyiv: «K.I.C» 1136 p. [in Ukrainian].
2. Kyrydon A. M. (2016) Heterotopii pamiaty. Teoretyko-metodolohichni problemy studii pamiaty. [Heterotopias of memory: theoretical and methodological problems of memory studies]. Kyiv: Nika-Centre. 320 p. [in Ukrainian].
3. Kasianov H. V. (2018) Past continuous: istorychna polityka 1980-kh – 2000-kh. Ukraina ta susydy. [Past continuous: historical politics of the 1980s – 2000s. Ukraine and neighbors]. Kyiv: Laurus, Antropos-Logos-Film. 420 p. [in Ukrainian].
4. Pidrahovani ukazy prezydenta. [Calculated presidential decrees]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/decrees?s-num=&contain-rule=contains&s-text=&date-from=01-03-2014&date-to=31-07-2019&order=desc&>. [in Ukrainian].
5. Ukaz prezydenta Ukrainy № 872/2014. Pro Den Hidnosti ta Svobody. [Decree of the President of Ukraine № 872/2014. About the Day of Dignity and Freedom]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8722014-18001>. [in Ukrainian].
6. Ukaz prezydenta Ukrainy № 871/2014. Pro Den Sobornosti Ukrainy. [Decree of the President of Ukraine № 871/2014. About the Day of the Assembly of Ukraine]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8712014-18000>. [in Ukrainian].
7. Ukaz prezydenta Ukrainy № 829/2014. Pro vstanovlennia vidznaky Prezydenta Ukrainy — medali «70 rokiv vyzvolennia Ukrainy vid fashystskykh zaharbnikiv» [Decree of the President of Ukraine № 829/2014. About the establishment of the award of the President of Ukraine – the medal «70 years of liberation of Ukraine from fascist invaders»]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8292014-17898>. [in Ukrainian].
8. Ukaz prezydenta Ukrainy № 249/2015. Pro vstanovlennia vidznaky Prezydenta Ukrainy — yuvileinoi medali «70 rokiv Peremohy nad natsyzmom». [Decree of the President of Ukraine № 249/2015. About the establishment of the award of the President of Ukraine – the jubilee medal «70 years of Victory over Nazism»]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2492015-18964>. [in Ukrainian].

9. Ukaz prezydenta Ukrainy № 646/2015. Pro vnesennia zmin do Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 30 zhovtnia 2000 roku № 1173. [Decree of the President of Ukraine №. 646/2015. On amendments to the Decree of the President of Ukraine dated October 30, 2000 №. 1173]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6462015-19568>. [in Ukrainian].

10. Opytuvannia: 41% hromadian vvazhaie, shcho Ukraina maie vidznachaty i Den pamiaty, i Den peremohy. [Survey: 41% of citizens believe that Ukraine should celebrate both Memorial Day and Victory Day]. URL: <https://web.archive.org/web/20210507232436/https://www.radiosvoboda.org/a/news-den-peremohy/31242658.html>. [in Ukrainian].

11. Ukaz prezydenta Ukrainy № 228/2015. Pro zakhody z vidznachennia diialnosti Ukrainykykh Sichovykh Striltsiv ta 100-richchia yikh peremohy na hori Makivka. [Decree of the President of Ukraine No. 228/2015. About events to celebrate the activities of the Ukrainian Sich Riflemen and the 100th anniversary of their victory on Mount Makivka]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2282015-18870>. [in Ukrainian].

12. Ukaz prezydenta Ukrainy № 107/2015. Pro vshanuvannia pamiaty kniazia Kyivskoho Volodymyra Velykoho – tvortsia serednovichnoi yevropeiskoi derzhavy Rusy-Ukrainy. [Decree of the President of Ukraine No. 107/2015. About honoring the memory of Prince Volodymyr the Great of Kyiv – the creator of the medieval European state of Rus`-Ukraine]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1072015-18557>. [in Ukrainian].

13. Ukaz prezydenta Ukrainy № 534/2016. Pro priorytetni zakhody shchodo spryannia zmitsnenniu natsionalnoi yednosti ta konsolidatsii ukrainskoho suspilstva, pidtrymky initsiatyv hromadskosti u tsii sferi. [Decree of the President of Ukraine № 534/2016. About priority measures to promote strengthening of national unity and consolidation of Ukrainian society, support of public initiatives in this area]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5342016-20814>. [in Ukrainian].

14. Ukaz prezydenta Ukrainy № 286/2019. Pro Strategiyu nacionalno-patriotichnogo vihovannya. [Decree of the President of Ukraine № 286/2019. About the Strategy of National Patriotic Education]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>. [in Ukrainian].

15. Nash kurs – do Yevropy, het vid Moskvy – Poroshenko. UKRINFORM. [Our course is to Europe, away from Moscow – Poroshenko. UKRINFORM]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2587055-nas-kurs-do-evropi-get-vid-moskvi-poroshenko.html>. [in Ukrainian].